

Matkaopas mielikuviin, maailmankuvaan ja mielipaikkoihin

KAIVOLA, TAINA & HANNELE RIKKINEN (2003). *Nuoret ympäristöissään. Lasten ja nuorten kokemusmaailma ja ympäristömielikuvat*. 307 s. SKS, Helsinki.

Ihmisten ympäristösuhteen ja -käyttäytymisen tutkimus on kehittynyt 1960-luvulta lähtien. Aihepiirin viitekehys on monitieteinen; maantiedettä, yhteiskuntatieteitä, kasvatustiedettä, psykologiaa, ympäristöpsykologiaa, arkkitehtuuria ja estetiikkaa. Erityisesti humanistisessa maantieteessä on keskitytty ympäristöön liittyviin subjektiivisiin näkemyksiin ja mielikuviin, kasvatustieteessä aihe on noussut tärkeäksi ympäristökasvatuksen myötä.

Yksilön suhde maantieteelliseen ympäristöön muotoutuu hänen tietojensa, havaintojensa ja kokemustensa kautta, jotka puolestaan vaikuttavat hänen käyttäytymiseensä. Perseptiomaantieteessä tutkitaan havaintoja ja mielikuvia, käyttäytymismaantieteessä ihmisen valintoja tilassa. Ihmisen elämämaailma sisältää kokemusten lisäksi arvoja, tunteita ja muistoja. Paikat ovat aina eriasteisten subjektiivisten kokemusten ja merkitysten värittämiä ”elettyjä sijainteja”. Keskeisiä käsitteitä ovat *osallisuus, sivullisuus* ja ihmisten ja alueiden *identi-*

teetit. Ympäristöpsykologit puolestaan ovat tutkineet ympäristökognitioita ja niiden kehittymistä. Lasten ja nuorten ympäristöjä ja ympäristösuhdetta tutkittaessa on otettava huomioon erityisesti tilatajun ja ajattelun erilaiset kehitysvaiheet.

Ihmisen spatiaalinen ajattelu ja hahmotuskyky sekä verbaalinen kuvailukyky kehittyvät asteittain. Lasten elinympäristön ja ympäristömielikuvien tutkimiseen liittyy läheisesti karttataitojen tutkiminen kognitiivisen kartoituksen avulla (esimerkiksi kartta koulumatkasta). Tämä kokonaisuus on aihepiiriltään Taina Kaivolan ja Hannele Rikkisen kirjan tutuinta antia, mutta tarpeellinen, sillä se nosti mieleeni useita jo aiemmin pohdittuja kysymyksiä: Mistä johtuvat sukupuolierot elinympäristön ja etenkin perspektiivin hahmottamisessa? Kuinka paljon koulutyössä edes voidaan ”oikeiden” maantieteellisten aiheiden ”oikealla” ajoituksella vaikuttaa spatiaalisiin kykyihin?

Maantieteellisen maailmankuvan hahmottaminen on koko elämän kestävä prosessi, jossa itse kunkin mentaalinen maailmankartta muuttuu jatkuvasti. Alan tutkimusten uranuurtaja oli yhdysvaltalainen Thomas Saarinen, joka kiinnostui ympäristöuhkien ja hasardimaantieteellisen

tutkimuksen kautta monitieteisistä mentaalikartoista. Eri puolilla maailmaa asuvien lukioikäisten oppilaiden maailmankuvaa käsittelevällä tutkimuksellaan Saarinen (1973) loi vahvan perustan mentaalikarttojen käytölle tutkimusaineistona. Niitä voidaan käyttää myös aluepreferenssien analysointiin, kuten on tehty tutkittaessa lasten käsityksiä kotimaansa eri alueiden miellyttävyydestä asuinpaikkana.

Maailmankuvan osana voidaan pitää mielikuvia tulevaisuudesta, joihin vaikuttavat voimakkaasti muun muassa joukkoviestimet. Nykypäivän ihminen elää jatkuvassa informaatiotulvassa. Tietoa esimerkiksi monimutkaisista globalisaatioprosesseista tai ympäristöongelmista on saatavilla, mutta hyvin harvoin tuo tieto jäsentyy helposti aikuisenkaan mielessä. Siksi pä tulevaisuuskuvioiden tutkiminen on tärkeää – ei ole samantekevää, millaiseksi lapset ja nuoret maanosansa tai koko maapallon tulevaisuuden mieltävät ja miten he siihen suhtautuvat. Kasvatuksen keinoin on tarkoitus saada heidät miettimään ennemminkin tulevaisuuden monitahoisuutta, mahdollisuuksia ja vaikutuskeinoja kuin uhkia ja pessimistisiä, pelottavia katastrofikuvia.

Identiteettiä ja kansallisia mielikuvia käsittelevä luku on myös kiintoisaa luettavaa. Suomessa kiinnitettiin huomiota kotiseutuopetuksen tärkeyteen jo maantieteen opetuksen alkuaikoina. Lisäksi ”Oma maa mansikka, muu maa mustikka” -hokema ja muut kansallismieliset runoelmat on taottu koululaisten tietoisuuteen aapisten ja karttakuvien avulla. Tutkimusteemoina yhtenäiseen kansallisvaltioon perustuva identiteetti, sen rakentaminen kouluopetuksen keinoin ja tietoisuus identiteeteistä ovat äärimmäisen kiinnostavia, mutta yhä herkkemmäksi asetelma käy kun kysytään, millä tavoin eri maista kotoisin olevat lapset, nuoret tai opiskelijat samastuvat nykypäivänä Eurooppaan. Millainen on heidän Eurooppatietoisuutensa? Onko alueellinen identiteetti jollain tapaa muuttunut? Mitä ylipäätään on lasten ja nuorten mielestä ”eurooppalaisuus”? Säilyykö Eurooppa eräälle viidesluokkalaiselle testihenkilölle aina ”pimeenä hommana” vai olisiko opettajalla jokin uusi näkökulma tarjottavaksi?

Nuorten vapaa-aikaa, harrastuksia ja paikkakokemuksia käsittelevä tutkimus on Kaivolan ja Rikkisen teoksen tuoreinta antia. Tasmanian yliopistossa koodinoitavassa tutkimuksessa on ollut mukana tutkijoita ja projekteja ympäri maailman, myös nämä kaksi suomalaista maantieteilijää omaa kotimaataan koskevalla kysely- ja haastatteluaineistollaan. Aiheeltaan tutkimus on mitä ajankohtaisinta, koska lapset ja nuoret viettävät yhä enemmän aikaansa virtuaalisissa maailmoissa ja ympäristöissä. Mikä siis on reaali maailman paikkojen merkitys nykyisin ja millaisia ovat paikkoihin liittyvät kokemukset? Tutkimukseensa Kaivola ja Rikkinen valitsivat kuudes- ja yhdeksäsluokkalaista oppilaita useista kouluista, alueellisten erojen selvittämiseksi sekä Etelä-että Pohjois-Suomesta. Vapaa-ajan ja harrastusten lisäksi he selvittivät oppilaiden kotiin, luontoon, harrastuksiin, muistoihin ja muuhun ajanviettoon liittyviä mielipaikkoja ja paikkakokemuksia. Kirjallista kyselytutkimusta seurasivat pienemmän oppilasjoukon haastattelut, joiden perustana käytettiin valokuvia erilaisista ympäristöistä. Nuoret valitsivat ensin mieluista tekemistä esittäviä kuvia, sitten erottelivat suomalaisina pitämiään kuvia ulkomaalaisista. Tutkimuksen taustoitusta ja linkitystä

kansainväliseen tutkimukseen olisin toivonut teokseen paljon enemmän. Erot eri maissa tehtyjen tutkimusten toteutuksessa ja tulosten lyhyet vertailut olisivat olleet paikallaan. Vastaavasti suomalaisnuorten haastattelusi- taatteja olisi voinut tiivistää ja vähentääkin.

Kuljettaessaan lukijaansa aiheesta toiseen kirjoittajat käyvät läpi keskeisimmän tutkimuskirjallisuuden. Jotain häiritsevää kirjan rakenteessa on: liikkeelle lähdetään oppilaiden elinympäristöstä, sitten tartutaan maailmankuvaan ja tulevaisuudenkuviin, minkä jälkeen palataan kansalliseen identiteettiin ja vielä lähiympäristöä painottavaan tutkimukseen (nuorten vapaa-aikaan, harrastuksiin ja paikkakokemuksiin). Pitäisin loogisempaa ratkaisuna käsitellä näitä teemoja jonkinlaisena ”mittakaavallisena jatkumona”, esimerkiksi siirtyen lähiympäristön tutkimuksesta ja paikkakokemuksista kansalliseen identiteettiin ja paikkamielikuviin, sitten maailmankuvaan ja tulevaisuuteen.

Kirjansa loppuksi Kaivola ja Rikkinen muistuttavat lasten oikeudesta osallistua ja tulla kuulluksi omaa elämänsä koskevista asioista, antavat suosituksia lasten ja nuorten parissa tutkimusta tekeville ja pohtivat muutosta maantieteen opetuksessa. Kirja onkin hyödyllinen perusteos etenkin maantieteen ja ympäristökasvatuksen opettajille, mutta myös muille ympäristömielikuvista ja niiden tutkimuksesta kiinnostuneille. Miinuksen muuten tasokas kirja saa kuvistaan. Osa kuvista on taitettu mukaan niin pieninä, ettei niistä eikä varsinkaan niiden teksteistä enää saa kunnolla selvää, vaikka juuri ne olisivat tulkinnan kannalta tärkeitä ja mielenkiintoisia. Myös valokuvien ja muutaman diagrammin painojälki on häiritsevän samaa. Hieman epäselväksi jää myös liitteiden tarkoitus, sillä ne ovat kovin samantyyppisiä kuin muikin kuva- ja taulukkomateriaali. Olisi ollut aivan luontevaa taittaa nekin sellaisenaan tekstin sisälle. Enemmänkin kuvia ja karttoja olisin katsellut, mutta kyse lienee jälleen kerran kustannussyistä.

Kirjan aihepiirit ja suuri osa kuvistakin ovat tuttuja Rikkisen (1998, 1999a, 1999b) aiemmista maantieteen didaktiikan teoksista, mutta uuttakin asiaa löytyy. Teoreettinen pohdiskelu ei näytä olleen tekijöiden painotuksessa ensimmäisenä, mutta sitä olisin mielelläni lukenut enemmänkin. Kirjan kiistattomana ansiona kuitenkin on lukuisten mielenkiintoisten tutkimusteemojen tuominen samojen kansien väliin. Kiitettävän käytännönläheisen otteensa vuoksi kirja onkin mitä parhain läheteos maantieteen ja ympäristökasvatuksen opettajille, jotka tahtovat tukea oppilaidensa maantieteellisen maailmankuvan kehittymistä sekä heidän kykyään lähiympäristön ”haltuunottoon”. Hyvää on myös se, että useissa aihepiireissä käsitellään esimerkkeinä samantyyppisiä tutkimuksia, joissa kohdejoukko kuitenkin vaihtelee esimerkiksi ala-asteen oppilaita opettajaksi opiskeleviin. Aiheesta kiinnostuneet opettajat ja opiskelijat löytävät kirjasta myös lukuisia vinkkejä oman tutkimustyönsä kysymyksenasetteluun ja aineiston keräämisen tapoihin sekä laajan luettelon lähdekirjallisuutta. Toivottavasti kirja löytää tiensä opettajien ja maantieteilijöiden lisäksi myös muiden tieteenharjoittajien hyllyihin.

Kirjan lukeminen oli myös kiinnostava *kokemus*. Aihepiiri ja Kaivolan ja Rikkisen johdannon omakohtainen ote veivät aikamatkalle omiin ympäristömielikuviin ja niiden kehitykseen, mikä ei hassumpi lähestymistapa

ollutkaan. Huomasin, että oma maailmankuvani on jo alle kouluikäisestä jäsentynyt pääosin lukemani pohjalta ja paitsi faktan, erityisen suuresti juuri fiktion ja populaarikulttuurin kautta. Kouluopetuksella kartoitteen on ollut vaikutuksensa, samoin omilla kokemuksilla, matkoilla ja vuorovaikutuksella erilaisten ihmisten kanssa. Nämä kaikki on tarvittu nykyisen miellekarttani ja vahvan alueellisen identiteettini rakentamiseen. Kirjan esimerkkien valossa tarkasteluna olen tuiki tavallinen tapaus, mutta niiden ansiosta ymmärrän nyt kasvattajana monin verroin paremmin lasten ja nuorten paikkakokemuksia ja prosesseja niiden taustalla.

KIRJALLISUUS

- Rikkinen, H. (1998). Maantiede peruskoulun ala-asteella. *Studia Paedagogica* 15. 2. p. 193 s.
- Rikkinen, H. (1999a; toim.). Maantiede peruskoulun yläasteella. *Studia Paedagogica* 18. 2. p. 284 s.
- Rikkinen, H. (1999b; toim.). Maantiede lukiossa. *Studia Paedagogica* 19. 287 s.
- Saarinen, T. (1973). Student views of the world. *Teoksessa* Downs, R. M. & D. Stea (toim.): *Image and environment*, 148–161. Aldine, Chicago.

KATARIINA KOSONEN

*Maantieteen laitos,
Helsingin yliopisto*